

מבוא

בסעיף ט (ראה לקמן עמוד 37) בפרק המבוא, הזכרתי בקצרה את דעותיהם של פינקלשטיין והלבני ביחס לתנאים החולקים על 'דיו'. אופי ההוכחות של פינקלשטיין הוא עקיף בשונה מן ההוכחות הישירות שבסוגיות ק"ו - 'דיו' התנאיות. פינקלשטיין הצביע באופן כללי על מקורות תנאיים נוספים שלא נאמר עליהם 'דיו'. כדי לנתח את דבריו מנקודת המבט של עבודה זו יש לדון במקורות אלו במבט מעמיק יותר אך ממצה כנ"ל.

האם התנא אית ליה 'דיו'?

פינקלשטיין כעולה מניסוחיו המסכמים בכל מקור מציג כמה נקודות מבט. **האחת:** האם תנא זה 'אית' או 'לית ליה דיו' וכפי שמשמע מדבריו אכן התנאים יוצרו הק"ו הממנף אינם מקבלים 'דיו'. ברם, בחלק מן המקרים הוא מוסיף מעין הערות שלפיהן התמונה אינה פשוטה וחד-גונית כגון: "יש שדרשו אותו במקומות ספורים במקום דאם לא אמרינן דיו, אין לצמצם את הנידון כלל", (ההדגשה שלי, ח"ג). פינקלשטיין לא ניסה 'להגן' על ה'דיו' או להעמיק חקר באופן שיהיה ניתן לפחות לאפיין את העמדות הוירטואליות של יוצרי ה'דיו' (=וירטואליות), משום שבפועל לא נאמר 'דיו'. עניינו של פינקלשטיין במאמר זה הוא בירור דעותיו של רבי נחוניא בן הקנה והוכחת התיזה העיקרית המוצגת בסוף מאמרו, לפיה: "... ונראה שיחסו של ר' נחוניא למדרשי דבי ר' ישמעאל דומה ליחסם של בית שמאי ובמיוחד של רבי אליעזר למדרשי רבי עקיבא", (שם, עמ' 377).

דעת הבבלי על הק"ו ה'ממנפים'

זוהי נקודה שניה שאליה התייחס פינקלשטיין למקורות שבמאמרו. כך לדוגמה הוא כותב: "לאמיתו של דבר הובאה ברייתא זו בבבלי זבחים מ"ג ע"ב ושם מבוארת באופן שלא יקשה דיו, אלא שברייתא זו כתנא דלית ליה דיו". בהתנסחות זו מתכוון פינקלשטיין לומר כי הבבלי ניסה להציג את המקורות הנ"ל באופן "שלא יקשה דיו", אולם הוא לא הסביר למי יקשה ומדוע? אפשר שפינקלשטיין מתכוון לפרשנותו של הסתמא בב"ק לעמדות הצדדים החולקים במשנה, ובמיוחד לרשימה שהוצגה על ידי הסתמא למקורות התנאיים הממנפים שלא נאמר עליהם 'דיו'. רשימתו מוכיחה לכאורה כי חקירת הבבלי 'חסרה', שהרי קיימים עוד מקורות שלא נאמר עליהם 'דיו'. פינקלשטיין לא עשה מן הסתם הבחנה בין המקורות על פי פרשנותו של הלבני ('דיו דלא איפריד'), ולדידו קיימת קבוצת מקורות תנאיים (כולם במדרשי ההלכה) המעידים על אסכולה תנאית שלא קיבלה 'דיו'. כאשר 'הבבלי' לדידו מבצע שינויים במקור מסויים אות הוא לכך שהוא, הבבלי, חש אי נוחות מן הניסוח במקור זה ביחס לפרשנותו בב"ק, ובשל כך הוא מציגו בנוסח שונה.

צורת הניתוח והדיון ב'מקורות הממנפים'

בשל כל הדיון הנ"ל, אני מבקש לדון ב'מקורות הממנפים' בדרך הבאה:

- (1) תחילה לאפיין את המקור ב'שפה' שנוצרה בעבודה זו כדי לאפשר השוואת התוצאות לאלו שנוצרו עד כה בשאר המקורות.
- (2) לנסות ולהפיק תועלת מחקרית ממה שיש בידינו: ניסוחו של הק"ו הממנף.
- (3) לנסות ולהפיק תועלת מחקרית ממה שאין בידינו: ה'דיו'. בשונה מעמדתו החד-גונית בדרך כלל של פינקלשטיין אנסה לתאר את התוצאה של סעיף זה תחת כל ההבחנות שהובאו לעיל

פרק ח – דיון במקורות התנאיים לק"ו ממנפים ללא 'דיו' (על פי פינקלשטיין)

המציגות תמונה יותר מפורטת ושונה מן התיאור הפשטני של פינקלשטיין. בכדי ליצור
אחידות בניסוח ההיסקים אתמקד בתבנית הבאה :
(א) מה ניתן ללמוד על סוגיות ק"ו 'דיו' ממקורות אלו?
(ב) האם הק"ו התנאי הוא ממנף שלא נאמר עליו 'דיו'?
(ג) האם היתה אינדיקציה למינוף? אם כן, מהיא?
(ד) האם ה'דיו' היה פורך אילו נאמר? אם כן, מדוע?
(ה) ייחודיות בק"ו זה.

א. מקור א: ספרי במדבר (האראוויטץ), פיסקה ל, עמ' 36, שורה 5

"ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה, שיפרישם הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה. אין לי אלא הפרשה בכהן הפרשה בבעלים מנין? אמרת ק"ו הוא אם מי שאינו ראוי בהקדשתו ראוי בהפרשתו, מי שראוי בהקדשתו [אינו דין שיהא ראוי בהפרשתו!"]

הסכימה של הק"ו הינה כדלקמן:

(1)	כהן	הקדשה	אינו ראוי
(2)	כהן	הפרשה	ראוי
(3)	בעלים	הקדשה	ראוי
(4)	בעלים	הפרשה	ראוי

עניינו של ק"ו הוא להוכיח כי הבעלים (בזב/זבה) יוכל להפריש בעצמו את קרבן החטאת ואת קרבן העולה כפי שנאמר בכהן עצמו, (במדבר ו, יא). הק"ו הינו מורכב, דו-מימדי וה'קביעה הנורמטיבית' 'ראוי' מסתירה מינוף, שהרי הפרשת הבעלים לפי זה יכולה להיות 'בחוף' (=מחוף למקום המזבח) ושלא 'בשעת עבודה' (=לא בזמן ההקרבה), בעוד שהכהן מפריש בשעת עבודה ובמקום עבודה. על פי פינקלשטיין זהו ק"ו ממנף שלא נאמר עליו 'דיו', "אלא וודאי לא סבירא ליה לתנא דספרי דיו" (שם, עמ' 364).

הכהן אינו יכול להקדיש מעצמו עבור הבעלים [=הנחה (1)], ראה דברי הבבלי בשני מקומות: כריתות כח ע"א, יומא מא, ע"א, ששם: "אין הקניין מתפרשות אלא בלקיחת בעלים או בעשיית כהן". הכהן יכול כמובן להפריש (=להבדיל בין הקרבנות לצורך העלאתם למזבח, שזו הנחה (2) בק"ו, ראה במדבר ו, יא). הבעלים יכולים להקדיש בעצמם [=הנחה (3) שנאמר: "איש כי יקדיש את ביתו קודש לפני ד'. וכו', ויקרא כז, יד, וכן ראה את הפרשנות הסתמאית בבבלי ב"ק סח ע"ב].

לוא נאמר 'דיו' על ק"ו זה הוא היה 'דיו אריש דינא' שהרי 'ראוי' של כהן נמצאת ב (2) ולא ב (3). נוסח ה'דיו' היה מן הסתם: 'מה כהן בשעת עבודה ובמקום עבודה תאמר אף בעלים בשעת עבודה ובמקום עבודה'. 'דיו' זה אילו נאמר הוא היה פורך בודאות את הק"ו שהרי לא ניתן ליישם אותו לעולם. "וזה אי אפשר שהכהן מפריש עבודה, כלומר בשעת מליקה, ומליקה בראש המזבח, ואיך יקרב זה לגבי המזבח?!" (שם). זאת ועוד, זהו למעשה ק"ו פריכא אליבא דפינקלשטיין, "שהרי יש לומר מה לכהנים שראויים לעבודה ובפנים, תאמר בבעלים שאינם ראויים לעבודה ובחוף?!" (שם).

היוצא מכך:

מה ניתן ללמוד מכאן על סוגיית ק"ו 'דיו'?

באופן עקיף (לוא נאמר עליו 'דיו') אפשר שממקור זה היינו לומדים את הרעיון ש'דיו' פורך את הק"ו בדומה לצורת יישומו בנידה. פירכת הק"ו (הדמיונית, שלא אירעה בפועל) שונה מזו שבנידה. בנידה ה'דיו' פרך את הק"ו בשל 'קביעה מורכבת' שיצרה סתירה פנימית בתוך מבנהו של הק"ו. במקור זה ה'דיו' היה פורך את הק"ו בשל המציאות הבלתי אפשרית שהיתה נגרמת בעטיו, שהרי הבעלים לא יכולים להפריש או לעבוד ליד המזבח כיוצא מן 'הפרוט התוכני' של ה'דיו'.

האם זהו ק"ו ממנף שלא נאמר עליו 'דיו'?

פרק ח – דיון במקורות התנאיים לק"ו ממנפים ללא 'דיו' (על פי פינקלשטיין)

צודק פינקלשטיין בהתייחסו אל ק"ו זה כאל ק"ו שלא נאמר עליו 'דיו', ברם תוקפו של הק"ו מוטל בספק ולדברי פינקלשטיין עצמו הק"ו הוא פריכא.

האם היתה אינדיקציה למינוף?

לא. המינוף מוסווה באמצעות הביטוי 'ראוי'.

האם ה'דיו' היה פורך את הק"ו?

בודאות הוא היה פורך את הק"ו, שהרי לא ניתן ליישם אותו עקב **המציאות** שתגרם בעטיו. אי אמירת 'דיו' במקרה כזה אינה יכולה להעיד על אי קבלתו שהרי הוא לא ניתן ליישום ולכן אין להביא מכאן ראייה.

ייחודיות

אפשר שהק"ו הוא פריכא לדעת פינקלשטיין.

ב. מקור ב: ספרא, אמור (ווס), פרק ב, הלכה א, עמ' צד

"יאמר אלמנה מה ת"ל גרושה? שאילו נאמר אלמנה ולא נאמר גרושה הייתי אומר אלמנה שהיא מותרת לכהן הדיוט אסורה לכהן גדול, גרושה שהיא אסורה לכהן הדיוט אינו דין שתהא אסורה לכהן גדול; אלו כן הייתי אומר אלמנה שהיא מותרת לכהן הדיוט, זרעו ממנו - חולין; גרושה שהיא אסורה לכהן הדיוט היא זרעו ממנה - ממזר, ת"ל גרושה ולא יחלל".

הסכימה של הק"ו הינה כדלקמן:

(1)	אלמנה כהן הדיוט	מותרת
(2)	אלמנה כהן גדול	אסורה
(3)	גרושה כהן הדיוט	אסורה
(4)	גרושה כהן גדול	אסורה

עניינו של ק"ו זה הוא לבדוק מדוע אסרה התורה גרושה לכהן גדול במפורש כשאפשר היה ללמוד זאת בק"ו מכהן הדיוט. התשובה של תנא דספרא הינה שאילו היה כך היינו מגיעים למסקנה שגויה שלפיה זרעו של כהן גדול מגרושה יהיה **ממזר** בעוד שהתורה מלמדתנו שהוא **חלל**. הק"ו הינו: מורכב, דו-מימדי, ו'הקביעה' 'אסורה' מסתירה מינוף (**ממזר** בכהן גדול, לעומת **חולין** בכהן הדיוט). על פי פינקלשטיין: "ולא אמרינן דיו" סתם, (שם, עמ' 364). במקור זה בולט ההסבר של התנא בעצמו לחשיפת המינוף המוסווה בתוך ה'קביעה הנורמטיבית'. לדבריו, לאחר גמר הדין היינו מפרשים את 'הקביעה' המסתירה מינוף כך: "אילו כן, הייתי אומר: אלמנה שהיא מותרת לכהן הדיוט זרעו ממנו - חולין, גרושה שהיא אסורה לכהן הדיוט היא זרעו ממנה - ממזר". בסופו של דבר מי שייתר את ה'דיו' הזה הוא התורה: "תלמוד לומר: גרושה ולא יחלל" ולא ה'דיו'.

הבבלי בהציגו ק"ו ממנף זה, ביצע בו "שינויים גדולים" (כך דברי פינקלשטיין, שם, עמ' 364). בבבלי קידושין ע"ז ע"א: "לא יאמר גרושה בכהן גדול ותיתי בקל וחומר מכהן הדיוט, ואנא אמינא: השתא לכהן הדיוט אסורה, לכהן גדול מיבעיא?" הבבלי 'שינה' את הק"ו בספרא מק"ו מורכב דו-מימדי לק"ו עממי שאין בו אינדיקציה למינוף ולכן **לא קיימת בו** בעיית 'דיו'.¹ אלמנה אינה אסורה לכהן הדיוט אלא רק: "אשה זנה וחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדוש לאלוהיו", (ויקרא יא, יז). לעומת זאת בכהן גדול: "אלמנה וגרושה וחללה זנה את אלה לא יקח כי אם בתולה מעמיו יקח אשה", (שם, כא, יד). "ולא יחלל זרעו בעמיו כי אני ד' מבקשו", (שם, כא, טו). מן ההכללה שבין (1) ל (2) יוצא כי כהן גדול 'חמור' מכהן הדיוט ובשל כך אם גרושה אסורה על כהן הדיוט, דין הוא שתהא אסורה על כהן גדול.

מה המשמעות המתודולוגית של דברי תנא דספרא בהמשך: "אלו כן הייתי אומר..."? התנא מבקש לתרגם את 'הקביעה' 'אסורה' בכהן גדול כדי ללמוד לא רק את עצם האיסור כפי שהבבלי ניסח את הק"ו, אלא גם את תוקפו: שזרעו יהיה **ממזר ולא מחולל**. לפני שנדון בדבריו יש להדגיש כי תנא דספרא לא יצר ק"ו ממנף מפורש שיש לומר עליו 'דיו' כדוגמת ק"ו א בב"ק, שאם כן היה לו להציע ק"ו בעל 'קביעה' מפורשת כדלקמן: 'מה אלמנה המותרת לכהן הדיוט זרעו **מחולל**

¹ הראב"ד 'על אתר' סבור כי נוסחת ק"ו זה שגויה: "ונראה לי כי נכתבה נסחא זו בכאן בשבוס וטעה הכותב מפני שראה אותו למעלה בכהן הדיוט והעתיקה בכאן בכהן גדול". התעלמות מן הק"ו בנוסח זה על פי הצעת הראב"ד מצמצמת אמנם את מס' הק"ו 'הבעייתיים'. למרות זאת אני ממשיך בדיון מבלי לקחת בחשבון את הערתו כאילו היה הק"ו תקין לחלוטין, בשל רכיב מתודולוגי מיוחד שיש בו: התייחסות למינוף על ידי יוצר הק"ו בעצמו.

פרק ח – דיון במקורות התנאיים לק"ו ממנפים ללא 'דיו' (על פי פינקלשטיין)

ממנה בכהן גדול, גרושה שזרעו מחולל ממנה בכהן הדיוט אינו דין שיהא ממזר בכהן גדול? על ק"ו מסוג זה אילו נאמר ודאי שהיה מקום לשאלה, מדוע לא נאמר בו 'דיו'?

תנא דספרא יכול היה להגיע לתובנת המינוף שאותה ניסח, על פי אחת מן הדרכים הבאות:
דרך א: "אלו כן הייתי אומר וכו' ", הינה אינדיקציה חיצונית למינוף. האינדיקציה למינוף לקוחה מן הפסוקים עצמם שהרי אם באלמנה, חללה, וזונה יהא זרעו מחולל, מוכרח הוא שבגרושה (שאינה כלולה ברשימה) יהא זרעו ממזר. זהו תורף פרשנותי לק"ו ב בב"ק, שם כמו כאן, ה'סרגלי' המקראי מכיל שלש קביעות אפשריות בלבד, כך ש'הקביעה' מוכתבת על ידי המקרא.

דרך ב: המינוף מוסווה ונלמד בתוך הק"ו עם אינדיקציה כמוזכר לעיל, ובדומה לפרשנות של ק"ו א בב"ק. 'דיו' בניסוח כמו: 'מה גרושה בכהן הדיוט זרעו מחולל אף גרושה בכהן גדול זרעו מחולל', מנוגד למקרא, בהנחה כמובן שגרושה 'הוצאה מן הרשימה'. אי אמירת 'דיו' לא יכולה להעיד על התנגדותו של יוצר הק"ו ל'דיו', שהרי 'דיו' זה מנוגד למקרא, והוא פורך את הק"ו בשל כך.

היוצא מכך:

מה ניתן ללמוד מכאן על סוגות ק"ו- 'דיו'?

מתוך דברי הבבלי נראה כי קל יותר ליצור ק"ו ממנף מוסווה במבנה של ק"ו מורכב מאשר במבנה של עממי. במורכב ניתן להסוות את המינוף בתוך ניסוח הק"ו מה שאין כן בעממי.

האם זהו ק"ו ממנף שלא נאמר עליו 'דיו'?

כן.

האם היתה אינדיקציה למינוף?

כן, מקראית.

האם ה'דיו' היה פורך את הק"ו?

כן. בשל כך התנסחה התורה באופן מיוחד כדי לדחות ק"ו חוקי ותקני שהיה מביא לתוצאה 'שגויה' מבחינת התורה.

ייחודיות

(א) הק"ו אינו המקור להלכה אלא האלטרנטיבה (=ק"ו ו'דיו') שבגינם התנסחה התורה כפי שהתנסחה.

(ב) התנא יוצר הק"ו, חשף בעצמו את המינוף (= "אילו כן הייתי אומר אלמנה שהיא מותרת"), מכאן שהתנא לא התכוון להערים על מאן דהו, שהרי הוא עצמו כותב מה היתה עשויה להיות התוצאה השגויה לניסוחו הממנף.

(ג) אין ממקור זה הוכחה להתנגדות יוצר הק"ו ל'דיו' על פי שתי הדרכים לעיל.

ג. מקור ג: ספרא, אמור (וויס), פרק ד, הלכה ט"ז, עמ' צז

"אם נאמרו הקלות למה נאמרו החמורות? שאילו נאמרו הקלות ולא נאמרו החמורות הייתי אומר על הקלות בלא תעשה ועל החמורות במיתה, צריך לומר החמורות. או אילו נאמרו החמורות ולא נאמרו קלות הייתי אומר על החמורות יהיה חייב ועל הקלות יהיה פטור. צריך לומר הקלות וצריך לומר החמורות"

הסכימה של הק"ו הינה כדלקמן:

אם על הקלות (מעשר) עובר בלאו, על החמורות (בתרומה), יהא חייב מיתה!! לכן נאמר בפסוק גם חמורות. וכן: אם יהיה נאמר חמורות (בתרומה) בלבד ולא נאמרו קלות (מעשר) הייתי אומר על החמורות יהא האוכלן חייב, ועל הקלות יהיה פטור, לכך נאמר קלות.

עניינו של ק"ו זה הוא לברר מהן 'קלות' ו'חמורות' שבפרשת אכילת תרומה ומעשר בטומאה (ויקרא כב, ד). הפסוק המסכם פרשה זו אומר כך: "ושמרו את משמרתיה ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללוהו, אני ד' מקדשם". הפירוש של מעשרות ל'קלות' ותרומה ל'חמורות' הוא אחת מן ההצעות הנדונות בבבלי בפרוש ברייתא זו, (זבחים מג ע"ב).

הק"ו הינו עממי וממנף בצורה מפורשת. צורת יישומו של הק"ו העממי המשוה הוא לומר לדוגמה, כי גם בתרומה החמורה יהא חייב כמו במעשר הקל ולכן אין צורך לכתוב תרומה (=חמורות). ברם, הואיל ולא קיימת אינדיקציה למינוף יש להסתפק בהיסק הזה בלבד מבלי לנקוב בעונש, שהרי לימוד העונש בק"ו הוא מינוף 'ללא אינדיקציה'. אולם התנא דספרא, גם לומד את עצם החיוב (בשני הק"ו) וגם את מידת העונש. מכאן שתנא זה סבור כי ניתן ליצור ק"ו עממי ממנף בלא 'דיו'.

על פי פינקלשטיין: "אבל לפי גירסת תו"כ ולפי פשוטם של דברים היה לו לתנא לומר דיו, אלא שברייתא זו כתנא דלית ליה דיו, ככהאי גוונא". למה רומז פינקלשטיין בביטוי "כהאי גוונא"? לכאורה, זהו הק"ו הממנף ביותר שפגשנו עד כה! גם עממי וגם ממנף במפורש! התשובה לשאלה זו מצויה בשאלת האינדיקציה למינוף. כאן, בדומה למה שהצעתי בסוגיית ב"ק בפרוש לק"ו א וב שיצר רבי טרפון, יש בידי התנא אינדיקציה למינוף, ולא סתם אינדיקציה אלא אינדיקציה מקראית מפורשת. הפסוק עצמו מתאר שתי 'רמות' של עונשים: "ישאו עליו חטא", ו'מתו בו כי יחללוהו', (ראה פירוש הבבלי הארוך, שם). 'הסרגל' שעליו מסומנים העונשים אינו בשיקול הדעת של יוצר הק"ו.

היוצא מכך:

מה ניתן ללמוד מכאן על סוגיות ק"ו-דיו?

כאן מינוף מפורש בדומה לזה שבב"ק אלא שכאן הק"ו הוא עממי.

האם זהו ק"ו ממנף שלא נאמר עליו 'דיו'?

כן.

האם היתה אינדיקציה למינוף?

כן, מקראית. מכאן שכאשר יש אינדיקציה למינוף אפילו בק"ו עממי ניתן ליצור ק"ו ממנף.

פרק ח – דיון במקורות התנאיים לק"ו ממנפים ללא 'דיו' (על פי פינקלשטיין)

האם ה'דיו' היה פורך את הק"ו?

לא, הוא היה מלמד את עצם החיוב אבל לא את חומרת העונש. לפי פירושו של הסתמא בב"ק אין 'דיו' מסוג זה פורך את הק"ו (לפחות על פי פרשנותו לדברי רבי טרפון) שהרי הוא עדיין **מחדש** דבר שלא ידענו לפני פעולת הדין.

ייחודיות

- (א) זהו ק"ו ממנף שהיה יכול להיאמר אילולי ניסוחה של התורה.
- (ב) פינקלשטיין עצמו מודה ש"בהאי גוונא" וכפי שהוסבר לעיל, לא אומרים 'דיו'.

ד. מקור ד: ספרי זוטא (האראוויטץ), פרשת חקת, י"ט, ט"ז, עמ' 312

"אשר יגע, משום מגע הגולל מטמא ואינו מטמא משום משא דברי רבי יהושע. רבי אליעזר אומר הגולל מטמא משום משא מקל וחומר מנבלה"²
הסכימה של הק"ו המשוער הינה כדלקמן:
'אם בנבלה חייב משום משא דין הוא שיהא חייב על הגולל משום משא'. זהו ניסוח משוער של הק"ו משום שרבי אליעזר לא ניסח בפועל את הק"ו.³ אני מציע ניסוח של ק"ו עממי שהסברא האפריורית שלו הינה שטומאת מת (=הגולל) חמורה מטומאת נבלה ולכן הפסוק שנאמר על המת (במדבר יט, ט"ז): "וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים", כולל גם מגע וגם משא בגולל, שהרי טומאתו חמורה מטומאת נוגע בנבלה. ק"ו זה הוא נימוק לדעת רבי אליעזר החולק על רבי יהושע בעניין טומאת הגולל"⁴ (המכסה של ארון הקבורה). לדעת רבי אליעזר: "אשר יגע" כולל בגולל, טומאת משא וגם טומאת מגע. פינקלשטיין כותב על כך: "קשה לרבי אליעזר הלא בנבלה אינו מטמא אלא טומאת ערב, ואיך דן התנא לגולל שיטמא שבעת ימים?" (שם, עמ' 365), והוא משיב: "ברור דבתנאים הללו אין ר' אליעזר דן דין דיו", סתם ולא פירש.

בק"ו זה לא שייך לומר 'דיו' בנוסח: 'מה בנבלה טמא טומאת ערב אף בגולל יטמא טומאת ערב בלבד' שהרי הפסוק עצמו הדן בטומאת מת, מדבר על טומאה במשך שבעה ימים. נמצאו למדים כי רבי אליעזר עצמו מנסח/יוצרו של ה'דיו' בסוגיית נידה לא דן דין 'דיו' בק"ו זה משום שהאינדיקציה למינוף מפורשת ומקראית. חולשת ההסבר הזה נמצאת בעובדה שרבי אליעזר עצמו לא ניסח את הק"ו וראייה זו הינה 'בלתי ישירה' עוד יותר מראיותיו האחרות של פינקלשטיין. עם זאת, אפשר שמכאן יש תמיכת מה בפרשנותי לדברי רבי טרפון בב"ק ובמיוחד לדבריו "אף אני". משל היה אומר: 'אף לי יש אינדיקציה למינוף (=תובנת משונה) ולכן אין לדחות את הק"ו אותו יצרתי'. אינדיקציה זו אינה בררת תוקף כמו זו של רבי אליעזר במקור זה והיא למעשה פרשנותי לדברי רבי טרפון. חכמים דנו 'דיו' שהגביל את ההיסק של רבי טרפון ומכאן שהם לא קיבלו את 'תובנת משונה' כאינדיקציה למינוף.
היוצא מכך:

מה ניתן ללמוד מכאן על סוגיית ק"ו-דיו'?

- (א) גם רבי אליעזר מסתייג מן ה'דיו' כאשר יש למינוף בק"ו אינדיקציה מקראית מפורשת.
(ב) יש מכאן סיוע לפרשנותי לדעת רבי טרפון: "אף אני"

² מחלוקתם נמצאת גם בספרי זוטא, פרה, סימן ט"ז, מהדורת הורביץ, עמ' 312, ובמהדורת רייץ אפשטיין (נדפסה בתרביץ, שנה א, תר"ץ) עמ' 3 ע"ב, שורה 26 ואילך, וכך בתוספתא אוהלות פ"ג ה"ז והלכה ח.

³ גילת (שם, עמ' 31) מציע את הק"ו הבא: "וימה נבלה שאינה מטמאה באהל מטמא במשא, גולל ודופק שמטמאים באוהל אינו דין שמטמאין במשא". האראוויטץ בהערותיו 'על אתר' מציע שני נוסחים אחרים: "מנבלה: ר"ל דאם נבלה שאינה מטמאה אלא טומאת ערב מטמאה במשא גולל החמור שמטמא טומאת שבעה אינו דין שיהא מטמא במשא, אי נמי: מה נבלה שאינה מטמאה באוהל מטמא במשא ק"ו לגולל". כך או כך, מה שחשוב מן הדיון הזה, הוא המוצג בגוף העבודה, שלא ניתן לומר 'דיו' על ק"ו זה משום שהאינדיקציה שלו מקראית. הק"ו אותו הצעתי קרוב יותר להצעתו השניה של האראוויטץ.

⁴ בפירושו הגולל והדופק נחלקו הראשונים. ראה ר"ח אלבק בפרושו ובהשלמותיו לערוכין פ"א מ"ז, אנציקלופדיה תלמודית ערך גולל ודופק.

פרק ח – דיון במקורות התנאיים לק"ו ממנפים ללא 'דיו' (על פי פינקלשטיין)

האם זהו ק"ו ממנף שלא נאמר עליו 'דיו'?

כן, לא שייך לומר 'דיו' בק"ו מסוג זה.

האם היתה אינדיקציה למינוף?

כן, מקראית מפורשת.

האם ה'דיו' היה פורך את הק"ו?

ודאי, בשל תוצאתו המשוערת שהיא מנוגדת לתורה.

ייחודיות

(א) רבי אליעזר עצמו מסתייג מ'דיו' כאשר קיימת אינדיקציה מקראית מפורשת.

(ב) פינקלשטיין בעצמו כותב: "ברור דבתנאים הללו אין רבי אליעזר דן דין 'דיו'".

ה. מקור ה: ספרי זוטא (האראוויטץ), פרשת חוקת, י"ט, י"א, עמ' 307

"אין במשמע שיטמא המת אלא במגע ובאוהל ומנין אף במשא? תלמוד לומר: 'וטמא שבעת ימים' לרבות שיטמא במשא דברי ר' אלעזר בן מתיא; א"ל ר' שמעון בן פנחס אינו צריך: ומה אם נבלה שאינה מטמא באהל הרי היא מטמאה במשא, המת שהוא מטמא באוהל אינו דין שיהא מטמא במשא?"

הסכימה של הק"ו הינה כדלקמן:

(1)	נבלה	באוהל	לא מטמאה
(2)	נבלה	במשא	מטמאה
(3)	המת	באוהל	<u>מטמא</u>
(4)	המת	במשא	לא יטמא!

בספר במדבר (פרק יט, יא) נאמר: "הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים". הנושא הנדון בין התנאים הינו המקור לדין הטומאה במשא המת שאינו כתוב בפסוק. רבי אלעזר בן מתיא מרבה זאת מ'וטמא' רבי שמעון בן פנחס מייתר את הריבוי ולומד זאת בק"ו שהובא לעיל.

הק"ו ממנף לפי פינקלשטיין משום שטומאת המת נלמדת מטומאת נבלה המצויה ב (2). 'מטמאה' ב (2) הוא 'יום אחד', אולם 'מטמא' ב (4) הוא 'שבעה ימים'. רבי שמעון בן פנחס (דור 3 של תנאים) לא חשש מכוחו של ה'דיו' ויצר ק"ו ממנף מוסווה. עד כאן ראייתו של פינקלשטיין שאכן אחד מן מהצדדים בשו"ט זה יצר ק"ו ממנף, ולא חשש מכוחו של 'דיו'.

ראייה זו של פינקלשטיין שונה משאר ראיותיו משום שבשו"ט זה יש **שני צדדים**, והצד שכנגד אכן דחה את הטיעון של הק"ו בטיעון שהוא 'הפירוט התוכני' של 'דיו'. פינקלשטיין ציטט את המשך המו"מ והסתפק בביטוי 'עייין שם'.

בהמשך השו"ט משיב רבי אלעזר בן מתיא: "מה משא נבלה עד הערב אף משא המת לא יהא אלא עד הערב!", זהו ניסוח של 'דיו' 'אריש דינא' משום שמשא נבלה נמצא ב (2). רבי אלעזר בן מתיא התכוון ל**דחות** את הק"ו של 'הצד שכנגד' כי הלא כל מחלוקתם מתייחסת ל**מקור** של ההלכה ולא אל ההלכה עצמה שאינה במחלוקת. כיצד דחה 'דיו' זה את הק"ו, הלא הוא רק הגביל את הטומאה מ'שבעה ימים' ל'יום אחד'! 'היסק' זה של 'יום אחד' אינו ההיסק המבוקש שהרי 'לית מאן דפליגי' כי שני הצדדים מחפשים מקור לדין של טומאת שבעה ימים כעולה מן הפסוק. **ההגבלה** ליום אחד משמעותה **דחיית** הק"ו של הצד שכנגד משום שתוצאת ההיסק נמצאת בסתירה למה שכתוב בתורה.

הניסוח של רבי אלעזר בן מתיא אינו אלא ה'**פירוט התוכני**' של 'דיו' הפורמלי ואפילו התבנית 'מה... אף' מצויה כאן. זהו מקור המציג תוכן מדויק של 'דיו' מבלי לעשות שימוש בניסוחו הפורמלי.

מה ניתן ללמוד מכאן על סוגיות ק"ו-דיו'?

(א) תנאים עשו שימוש ב'פירוט התוכני' של 'דיו' כדי להגביל את המינוף בק"ו מבלי להזכיר את נוסח 'דיו' הפורמלי תחילה. (דור 3 לתנאים).

(ב) פעמים שהגבלת הק"ו הינה דחייתו כדוגמת מה שיוצא מסוגיית נידה.

(ג) יש כאן ניצחון של רבי אלעזר בן מתיא כעולה מסוף הדיון, שלמד את ההלכה מן הריבוי בפסוק ולא מן הק"ו. כאן כמו בכל סוגיות ק"ו-דיו', ה'דיו' 'מנצח' את הק"ו.

פרק ח – דיון במקורות התנאיים לק"ו ממנפים ללא 'דיו' (על פי פינקלשטיין)

האם זהו ק"ו ממנף שלא נאמר עליו 'דיו'?

לא, בק"ו זה שהוא ממנף נאמר 'דיו' אמנם רק בניסוח 'הפירוט התוכני'.

האם היתה אינדיקציה למינוף?

לא, המינוח מוסווה תחת הביטויים: 'מטמא', 'לא מטמא'.

האם ה'דיו' דוחה את הק"ו?

כן.

ייחודיות

(א) הק"ו וה'דיו' דומים באופיים לסוגיית ק"ו 'דיו' שבעבודה, כאן כמו כאן יש שו"ט בין שני צדדים: יוצר הק"ו ודוחהו.

(ב) אפשר כי צד יוצר הק"ו היה מודע לכוחו הממנף המוסווה שהרי בסופו של דבר ה'דיו' 'ניצח', אולם בכל זאת הוא יצר את הק"ו ככלי 'ניצוחי'.

ו. מקור ו: ספרא (וויס), מצורע, פרק ה, הלכה י"א, עמ' עז-עח

"ויוטהר' מלטמא כלי חרס במשא. בן עזאי אומר: ומה אם במקום שלא עשה בגדי המטמין בשרץ כבגדים בשרץ, עשה כלי חרס כשרץ כאדם בשרץ. כן שעשה בגדי המטמין בזב כבגדין בזב, אינו דין שנעשה כלי חרס בזב כאדם בזב?!"⁵

הסכימה של הק"ו הינה כדלקמן:

(1)	בגדי המטמין בשרץ	בגדים בשרץ	לא עשה (=אינן שוין בדין)
(2)	כלי חרס כשרץ	אדם בשרץ	עשה (=שוין בדין)
(3)	<u>בגדי המטמין בזב</u>	<u>בגדים בזב</u>	<u>עשה</u>
(4)	כלי חרס בזב	אדם בזב	עשה

זהו ק"ו מורכב, דו-מימדי, וממנף מוסווה. עניינו להוכיח כי כלי חרס בזב דינם כאדם זב ומטמאין אף הם כמו האדם.

- (1) כאשר שרץ נוגע בבגדים לא נוצרות הלכות שוות בין 'בגדי המטמין בשרץ' לבין 'בגדים בשרץ' דהיינו: שרץ אינו מטמא בגדים שלובש אדם אם אינו נוגע בהם (= "לא עשה"). לעומת זאת:
- (2) כאשר נוגע הדבר לכלי חרס שנגע בשרץ יש שוויון בין 'כלי חרס כשרץ' לבין 'אדם בשרץ'.
- ההכללה היוצאת מכאן הינה שכלי חרס כשנוגעים בטומאה נעשים 'חמורים' יותר מבגדים הנוגעים בטומאה. לכן אם:
- (3) זב מטמא אדם לטמא בגדים אף שלא נגע בהן, אינו דין:
- (4) שנעשה כלי חרס בזב כאדם בזב?!

פינקלשטיין מסביר את המינוף כך: "והרי דן על כלי חרס שיטמאו בק"ו מבגדים שיש להם טהרה במקוה, על כלי חרס שאין להם טהרה כלל", (שם, עמ' 365). רבי יוסי הגלילי 'הפרשן' של בן עזאי (ראה הערה 5) קיבל את הק"ו הממנף ולא אמר עליו 'דיו'. במקור זה 'הקביעה הנורמטיבית' מסתירה מינוף באופן מושלם עקב המורכבות של הק"ו. הקביעה הינה 'עשה' במובן של שוויון הדין בין שני המימדים בכל הנחה והיא אינה מעידה לכאורה על מינוף אלא על שוויון. אולם שוויון הדין ביכלי חרס זב' ל'אדם זב' ממש אינו זהה לצמד: 'בגדין המטמין בזב' ל'בגדים בזב', בשל אפשרות הטהרה שקיימת בהם (בבגדים).

יסוד המינוף וה'דיו' בק"ו זה

המינוף של הק"ו על פי פינקלשטיין נוצר אם כן מאי השוויוניות בין המימד הראשון ב (4) (=כלי חרס בזב') לבין המימד הראשון ב (3) (=בגדי המטמין בזב'). באופן כללי ההיסק ב (4) נובע מ (3), ואם ה'דיו' היה מתנגד לתוצאת ההיסק, זה היה נגרם בשל המשמעות השונה של 'עשה' ב (4) לזו של עשה ב (3), (=דיו אסוף דינאי'). המינוף מתבטא בכך שה'עשה' ב (4) יוצר שוויוניות בין המימדים

⁵ למעשה זהו הניסוח של רבי יוסי הגלילי, הניסוח של בן עזאי היה עוד יותר מורכב: "וטהר מלטמא כלי חרס במשא. בן עזאי אומר: ומה אם במקום שלא עשה וולד הטומאה קל כולד הטומאה הקל לטמא באב הטומאה קל, עשה וולד הטומאה חמור בולד הטומאה חמור ליטמא באב הטומאה, מקום שעשה וולד הטומאה החמור [בבולד הטומאה חמור] ליטמא באב הטומאה החמור, אינו דין שנעשה וולד הטומאה החמור בולד הטומאה החמור לטמא באב הטומאה החמור! אמר לו רבי יוסי הגלילי: שניהו! אמר לו: אין שונים לחכם, אמר לו: פרשהו! אמר לו: אין מפרשים לחכם. חזר רבי יוסי הגלילי ופירש...". כמו פינקלשטיין גם אני דן רק בנוסח שפירש רבי יוסי הגלילי שאף הוא מורכב ביותר. נבאר את התוכן בקצור: אם במקום שלא החמירה התורה לעשות את הבגדים שנגעו באדם שנגע באב הטומאה להיות טמאים כאדם, אף על פי כן החמירה התורה לעניין כלי חרס שנגעו בשרץ שיטמאו כאדם שנגע בשרץ, מקום שהחמירה התורה בזב לעשות בגדי הנוגעים בזב כאילו נגעו הם עצמם בזב, דין הוא, שיטמא כלי חרס על אף שטבל. ראה רש"י על בבלי מגילה ח ע"ב ד"ה: 'אלא', שמסביר כי מדובר על טומאת כלי חרס בהיסט, וכן ראה בעניין זה רמב"ם, 'הלכות מטמאי משכב ומושב', פרק ה הלכה ט.

פרק ח – דיון במקורות התנאיים לק"ו ממנפים ללא 'דיו' (על פי פינקלשטיין)

ביכלי חרס' שאין להם טהרה כלל והוא לומד זאת מן העשה ב (3) שמשוה בין המימדים בבגדים שיש להם טהרה. ברור שיסוד המינוף כפי שפינקלשטיין הגדירו פורך ק"ו זה שהרי בלשונו הוא: "הלמד הוא כלי חרס שאין לו טהרה מבגדים שיש להם טהרה". בשל יסוד המינוף בק"ו זה לא ניתן אפילו לנסח 'דיו' מגביל, וה'דיו' בעצם הוא דחייתו של הק"ו בשל השוני המהותי בין הלמד למלמד.

מה ניתן ללמוד מכאן על סוגיות ק"ו ו'דיו'?

'המורכבות' של הק"ו מסתירה מינוף. המורכבות בק"ו זה נמצאת ב'מימדים' בשונה מזו שנמצאת בנידה שם היא ב'קביעות'.

האם זהו ק"ו ממנף שלא נאמר עליו 'דיו'?

כן.

האם היתה אינדיקציה למינוף?

לא.

האם ה'דיו' היה דוחה את הק"ו?

ודאי, אף שהק"ו נפרך מניה וביה וה'דיו' היה רק מצביע על יסוד המינוף כיסוד הדוחה של הק"ו.

ייחודיות

(א) מורכבות יתר שמסתירה מינוף באופן 'מושלים'.

ז. סכום

מה ניתן ללמוד מסוגיות אלו על סוגיות ק"ו - 'דיו'?

- מקור א : (1) ה'דיו' יכול לפרוך את הק"ו.
(2) ה'דיו' יכול לפרוך את הק"ו בשל מציאות בלתי אפשרית שהיתה נגרמת בעטיו.
- מקור ב : (1) מן הבבלי : קל יותר ליצור ק"ו ממנף מוסווה במבנה של ק"ו מורכב מאשר במבנה של ק"ו עממי.
(2) זהו מקור נוסף שבו מוצגת אינדיקציה מקראית למינוף.
- מקור ג : (1) מצאנו במקור זה : ק"ו עממי עם מינוף מפורש, לא מלאכותי, ומכוון.
מקור ד : (1) גם רבי אליעזר מסתייג מן ה'דיו' כאשר יש אינדיקציה מקראית למינוף.
- מקור ה : (1) מצאנו עדות לשימוש ב'פירוט תוכני' ללא ניסוח 'דיו' הפורמאלי בדומה לסוגיית ב"ב (=רבי זכריה בן הקצב).
(2) פעמים שהגבלת ה'דיו' היא דחייתו.
(3) עדות לנצחון ה'דיו'.
- מקור ו : 'מורכבות' יתר גם ב'מימדים' מסתירה מינוף.

האם ניתן להצביע על ק"ו אלו, כעל ק"ו ממנפים שלא נאמר עליהם 'דיו'?

רוב המקורות מצביעים על ניסוח של ק"ו ממנף שלא נאמר עליו 'דיו' למעט מקור (ה). במקור זה הק"ו ממנף, אולם נאמר עליו 'דיו'. אם כוונת פינקלשטיין במחקרו היתה להגיע לתוצאה כפי שהיא מנוסחת בכותרת של סעיף זה, אזי יש לומר כי הוא צדק כאמור לעיל.

האם ניתן ללמוד מן המקורות התנאיים הממנפים שיש תנאים שלא קיבלו 'דיו' באופן קטגורי?

אם התכוון פינקלשטיין לייחס לרשימת מקורותיו כוונה מעין זו נראה כי הוא שוגה. לא מצאנו אף מקור שממנו ניתן להסיק כי התנא יוצר הק"ו לא מוכן לקבל 'דיו' או תובנת 'דיו' באופן קטגורי, אף לא באופן עקיף כנ"ל. המקורות שנדונו במחקרו של פינקלשטיין ניתנים לחלוקה כדלקמן:

א. מקורות שיש בהם אינדיקציה מקראית למינוף

במקורות: ב, ג, ד קיימת אינדיקציה מקראית למינוף ובודאי שאין לומר בהתבסס על מקורות אלו כי יוצרי הק"ו אינם מקבלים 'דיו' באופן קטגורי. רבי אליעזר עצמו הוא אחד מיוצרי הק"ו הממנפים (=מקור ד) וברור מכך שבמקרים אלו אין לדון 'דיו'. מקורות אלו ודאי שאינם יכולים להיות מוצגים ברשימת הסתמא בב"ק, גם לדעת הלבני.

ב. 'דיו' פורך

מקורות א, ו הם מקורות ממנפים שלא נאמר עליהם 'דיו', אולם ה'דיו' בק"ו אלו אילו נאמר, היה פורך את הק"ו 'פירכא לוגית' רגילה הנובעת מן המינוף של הק"ו. במקורות אלו אכן יש מקום לשאלה: מדוע לא הציג אותם הבבלי ברשימתו שבסוגיית ב"ק? פירכת ה'דיו' לו היתה נוצרת, אינה 'דיו דאיפריך' הסתמאי המיוחד, שלפיו, כאשר ה'דיו' מיתר את החידוש של הק"ו אזי הק"ו גובר על ה'דיו'. היוצא מכך: במקורות אלו ה'דיו' לא היה פורך את הק"ו על פי הגדרת הסתמא בב"ק ובכל זאת הוא לא נאמר על הק"ו הממנף!! עם זאת, קשה מכאן לקבוע כי יוצרי הק"ו הממנפים במקורות אלו לא 'קיבלו' 'דיו' מן הסיבות הבאות:

(1): העדות להתנגדות ל'דיו' הינה עקיפה.

(2): אפשר שבמקורות אלו מסתייגים יוצרי הק"ו מן ה'דיו' בשל היותו פורך אבל אין להסיק מכאן כי הם מתנגדים ל'דיו' בכלל. גם הסתמא בב"ק שקבע כי 'דיו מדאורייתא' השאיר פתח לאי-קבלתו במידה והוא פורך (אמנם בהגדרה ייחודית שלו). יותר נכון להסיק מכאן, מה שניסחתי בתיזה של העבודה כי התנאים עשו ניסיונות להתגבר על יכולותיו של ה'דיו' בטכניקות מסוימות ובהתבסס על ההתפתחות בק"ו המורכב אבל לא לדחותו כליל.

ג. 'פירוט תוכני' כ'דיו'

במקור ה הגדיר פינקלשטיין את המשא ומתן בין שני התנאים כך: "מחלוקת בנידון זה אם יש לומר **דיו** אם לאו נתקיימה גם בין ר"א בין מתיא ובין ר"ש בן פנחס", (ההדגשה שלי, ח"ג). פינקלשטיין פירש את דברי רבי אליעזר בן מתיא: "מה משא נבילה עד הערב אף משא במת עד הערב" כ'דיו'. האם מתוך דברי רבי שמעון בן פנחס יוצר הק"ו אנו יכולים להסיק כי הוא אינו מקבל 'דיו' באופן קטגורי? לא! הוא סבר כפי שעולה מן הדיון כי 'דיו' פועל רק על (3) (=סוף דינא') והצד שכנגד (כמו בסוגיות נידה וב"ק) טען כי ה'דיו' פועל גם על (2) (=ריש דינא'). זוהי מחלוקת על צורת היישום של ה'דיו' אבל לא על קבלתו או דחייתו של הכלל.

היחס ל'דיו': הסיכום של פינקלשטיין

לאחר הדיון במקורות הממנפים כותב פינקלשטיין כך: "אלא ודאי היו תנאים הרבה שלא **דנו** דיו, אלא שגם בין אלה שלא **קיבלו** דיו בסתמא, יש **שדרשו** אותו במקומות ספורים, במקום דאם לא אמרינן דיו, אין **לצמצם** את הנדון כלל" (שם, עמ' 365), (כל ההדגשות שלי, ח"ג).

פינקלשטיין עשה הבחנה בין תנאים: שלא **דנו** 'דיו', שלא **קיבלו** 'דיו' בסתמא, ו**שדרשו** 'דיו' במקומות ספורים כך "דאם לא **אמרינן** דיו אין לצמצם את הנדון כלל". אני סבור כי: "התנאים שלא **דנו** דיו": הם התנאים יוצרי הק"ו הממנפים שבעבודה זו. "שלא קיבלו דיו בסתמא": הם מתנגדי ה'דיו' בכל עבודה זו, אלו הם התנאים שניסו להתמודד עם ה'דיו' בטכניקות שונות. ו"שדרשו דיו במקומות ספורים כך ש..." , אלו התנאים שמלכתחילה לא אמרו 'דיו' על ק"ו שיש לו 'אינדיקציה למינוף' (=דאם לא אמרינן דיו, אין לצמצם את הנדון כלל") או אלו שלא עמדו על הגבלת המינוף משום שמשמעותה היא פירכת הק"ו.

אם פרשנותי לדברי פינקלשטיין נכונה, הרי ניכר על פי לשונו שהוא התלבט מאוד כיצד לנסח את היחס התנאי ל'דיו'. הוא משתמש בפעלים: דן, קיבל, דרש, ואמרינן באופן חיובי ובאופן שלילי כדי לתאר את התמונה הלא ברורה העולה מן הדיון במקורות התנאיים הממנפים. סיכומו העקרוני והכללי של פינקלשטיין נכון, ופירוטו בהבחנות עדינות יותר הוצג על ידי בפרק זה.

ח. סכום הדיון על הק"ו הממנפים

- (1) לפחות בחמשה מקורות תנאיים מתוך הששה מצאנו תנאים שיצרו ק"ו ממנפים בלי חשש מ'דיו'. במקור א הק"ו אינו בעל 'תוקף' ואפשר שבשל כך לא נאמר עליו 'דיו'.
- (2) יש מקום למסקנה כי 'המבחן הסטטיסטי' שעשו האמוראים בסוגיית ב"ק לא היה שלם, גם בשל אי הצגת כל המקורות הממנפים וגם בשל הגדרתו הייחודית ל'דיו דאיפריד'.
- (3) בשני מקורות (ב, ג), הציג הבבלי 'גירסה' אחרת של הק"ו, 'שונה' מזו שבמדרשי התנאים. 'השינויים' שעשה הבבלי בלשונו של פינקלשטיין, נועדו למטרה אחת: לפתור את 'בעיית' המינוף שלא נאמר עליו 'דיו'.
- (4) במקורות הממנפים, יותר ממקורות ק"ו - 'דיו' התנאיים, עולה התובנה כי ניתן למנף ק"ו עממי או מורכב אם קיימת אינדיקציה למינוף. האינדיקציה למינוף המקובלת ביותר הינה של המקרא ועליה אין עוררין. גם רבי אליעזר (במקור ד) דן ק"ו ממנף ללא 'דיו' משום שלק"ו זה יש 'אינדיקציה מקראית'.
- (5) בשלשה מקורות (א, ד, ה), קבלת ה'דיו' (שלא נאמר כמובן) היתה דוחה את הק"ו 'מיניה וביה'. זוהי נקודה תומכת לצורת היישום הראשונה ל'דיו' שאותה פגשו בסוגיית נידה. שם, ה'דיו' דחה בפועל את הק"ו של 'הצד שכנגד'.
- (6) הראיות 'הלא ישירות' ליכולותיו של ה'דיו' הם החולשה העיקרית להוכחות ממקורות אלו. אולם מצאנו במקור אחד (מקור ה) משא ומתן של ממש בין שני צדדים: הצד הממנף והצד המגביל/הדוחה. זהו מקור דומה מאוד באופיו המתודולוגי לסוגיות ק"ו - 'דיו' התנאיות שבעבודה זו. ממקור זה עולה כי עמדת ה'דיו' ניצחה את הק"ו הממנף. סוגיות ק"ו - 'דיו' תנאיות מסתיימות לרוב **בדברי יוצר/מנסח ה'דיו'** ובמקורות הק"ו הממנפים הדיון מסתיים לרוב בדברי **היוצר של הק"ו** הממנף, למעט מקור ה.
- (7) במקור (ה) אנו מוצאים את נוסח 'הפירוט התוכני' ללא הזכרת הנוסח הפורמאלי של הכלל 'דיו' בשונה מכל מופעי 'דיו' התנאיים. ניתן לייחס ניסוח זה לייחודיות של הדעות, התובנות, והעמדות המייצגים מן הסתם עמדה 'בית מדרשית' שונה מ'דבי רבי ישמעאל' ו'דבי רבי עקיבא'. דבר זה עשוי לתאום לרקע המיוחד של ספרי זוטא לבמדבר כפי שעולה מתורף דבריו של ליברמן שעמד בהרחבה על כך בספרו 'ספרי זוטא' (מדרשה של לוד). ליברמן אף מציין את שמו של התנא רבי שמעון בן פנחס (שם, עמ' 80) בתוך רשימת שמות של תנאים נוספים המוזכרים ב'ספרי זוטא' שאף שמם לא הוזכר במקורות תנאיים אחרים.
- (8) פעמים, הגבלת ה'דיו' הינה דחיית הק"ו (מקור ה), יישום דומה לזה שבנידה.
- (9) מידת המורכבות של הק"ו יכולה ל'הסתיר' מינוף. מצאנו במקור (ו) ק"ו שבו מורכבות יתר העולה אף על הניסוחים המורכבים בברייתת נידה.
- (10) לא מצאנו עדות לתנאים שלא קיבלו 'דיו' באופן קטגורי. אי אמירת 'דיו' במקורות הממנפים מוסברת בשל: קיומה של אינדיקציה למינוף בחלק מן המקרים, ובשל 'דיו' פורך בשאר המקרים.